

Perspective of Buddhist political science: guidelines for application for development of Thai society

Phramaha Phisit Suebnisai^{1*} Phamaha Piratkorn Am̐sumâlī¹

Phramaha Yothin Yodhiko¹ and Panuwat Juntapoon¹

¹Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand, Thailand

*Corresponding author. E-mail: pisit.sueb@mcu.ac.th

ABSTRACT

This article aims to study the perspective of Buddhist political science and propose practical guidelines for applying Buddhist principles to management and social development in Thailand. The analysis is based on the concept of Dhammadhitthaya (governance by Dharma), emphasizing Dharma as the core principle in governance, and referencing key teachings from the Tripitaka, including Dasavidha-rājadhamma, Cakkavatti-vatta, Rājasaṅgahavattu, Kusala-kammapatha, Aparihāniyadhamma, and Brahmavihāra-dhamma. This study found that Buddhist political science can effectively foster ethical leadership, promote public morality, enhance equality, and sustainably develop society.

Keywords: Perspective, Buddhist Political Science, Social Development

มุมมองรัฐศาสตร์เชิงพุทธ: แนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคมไทย

พระมหาพิสิฐ สืบนิสัย^{1*} พระมหาภริฐกรณ อัสมาลี¹ พระมหาโยธิน โยธโก¹ และ ภาณุวัฒน์ จันทาพูน¹

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ประเทศไทย

*Corresponding author. E-mail: pisit.sueb@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามุมมองของรัฐศาสตร์เชิงพุทธ พร้อมเสนอแนะแนวทางการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการและพัฒนาสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรม โดยวิเคราะห์จากกรอบแนวคิดหลักธรรมมาธิปไตย ซึ่งเน้นธรรมะเป็นหลักสำคัญในการปกครอง และอ้างอิงถึงหลักธรรมสำคัญในพระไตรปิฎก เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักจักรวรรดิวัตร หลักราชสังคหวัตถุ หลักกุศลกรรมบถ หลักอปริหานิยธรรม และหลักพรหมวิหารธรรม การศึกษครั้งนี้พบว่ารัฐศาสตร์เชิงพุทธสามารถช่วยเสริมสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม ส่งเสริมคุณธรรมในประชาชน สร้างความเสมอภาค และพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: มุมมอง, รัฐศาสตร์เชิงพุทธ, การพัฒนาสังคม

© 2025 JOMSD: Journal of Organizational Management and Social Development

บทนำ

สภาพสังคมปัจจุบัน เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน นอกเหนือจากปัญหาเศรษฐกิจหรือปัญหาเรื่องปัจจัยสี่ การเมืองการปกครองเพราะแนวคิดความต้องการอยากหรือกระบวนกรเพื่อการเข้าไปสู่อำนาจ ถือเป็นพฤติกรรมเสี่ยงของบุคคลที่ไม่มีความรู้ ความสามารถและศักยภาพเชิงยุทธศาสตร์ อาจทำให้ประเทศมีโอกาเสี่ยงที่จะล่มสลาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และเสี่ยงที่จะนำประเทศไปสู่ความขัดแย้งกับเพื่อนบ้าน ซึ่งการเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นอย่างยิ่งที่นักการเมืองหรือผู้นำผู้บริหารประเทศต้องมีพื้นที่สำหรับการพัฒนาประเทศอย่างบูรณาการและเป็นการพัฒนาที่สมดุลอันจะเอื้อเพื่อความยั่งยืนในบริบทของสังคมทุกระดับ

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น มิใช่จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยแต่เพียงรูปแบบเท่านั้นเพราะในประเทศที่ถือกันว่าเป็นต้นแบบของประชาธิปไตย เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาหรือประเทศอังกฤษ ก็ยังต้องอาศัยเวลาและกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงมาเป็นเวลานานกว่าจะมาถึงจุดที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างจิตสำนึกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่ต้องอาศัยเวลา และการพิจารณาถึงพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละสังคม ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป และแนวความคิดตลอดจนรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่นำมาใช้ทุกวันนี้ เป็นรูปแบบตามแนวความคิดทฤษฎีของตะวันตกที่ผ่านกระบวนการของวิวัฒนาการมาจนถึงระดับหนึ่ง ซึ่งหากจะเปรียบเทียบกับการปลูกต้นไม้แล้ว ระบบที่เรานำมาใช้ก็คือ ผลที่เกิดจากต้นไม้ประชาธิปไตยที่เติบโตและมันคงเต็มที่แล้วนั่นเอง ดังนั้น ถ้าเราต้องการผลเช่นนั้น ก็จะต้องสร้างรากฐานของต้นไม้ประชาธิปไตยให้มั่นคง โดยคำนึงถึงแนวความคิด และความเชื่อพื้นฐานของคนในสังคมเป็นหลักด้วยการมองตัวเราและสังคมของเราให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า วิชาการศึกษาปัจจุบันของเราได้ศึกษามาแบบตะวันตก เมื่อจะหันกลับมาศึกษาเรื่องของไทยเราเอง เราก็จะมีกรอบความคิดแบบตะวันตกมาด้วย บางทีเราเลยมองตัวเราแบบที่ฝรั่งมอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2534)

โดยเฉพาะในประเด็นความแตกต่างทางสังคม และวัฒนธรรมน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แนวความคิดการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตามรูปแบบ และวิธีการของตะวันตกนั้นไม่พัฒนาไปเท่าที่ควรจะเป็น เพราะอาจจะมีบางสิ่งที่แตกต่างกับวิถีชีวิตของประชาชนไทยส่วนใหญ่ อันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมไทย และของสังคมไทย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2534) แม้แต่ทัศนคติต่อชีวิตของคนไทยในทุกวันนี้ก็เป็นทัศนคติของชีวิตที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2527) โดยจะเห็นได้จากพรรคการเมืองบางพรรคที่อาศัยภาพของผู้ยึดมั่นในหลักธรรมของพุทธศาสนาอันเป็นที่ศรัทธา และนับถือของคนส่วนใหญ่มาเป็นเครื่องมือเสริมสร้างให้พรรคเติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ มิได้ก่อให้เกิดพัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด เพราะการสนับสนุนของประชาชนนั้น อาจเกิดจากความเชื่อถือในภาพพจน์ของความดีงามตามหลักศาสนา แต่มิได้เกิดจากความรู้ ความเข้าใจในหลักการของประชาธิปไตยที่แท้จริง เป็นการอาศัยสถาบันศาสนา เพื่อประโยชน์ทางการเมืองเฉพาะหน้าเท่านั้น

ในสังคมไทย พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย กล่าวโดยรวบยอดพุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งส่วนที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนชาวพุทธมากที่สุด ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบต่าง ๆ ดังปรากฏในพระสูตร ในชาดกและนอกจากพระธรรมแล้วยังมีพระสงฆ์วัดซึ่งเป็นส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรมและเกี่ยวพันมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมอยู่ตลอดเวลา (สมบุญ สุขสำราญ, 2527)

หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์ใช้การบริหารงานราชการแผ่นดินซึ่งมีกระบวนการเกิดฐานคติของรัฐศาสตร์เชิงพุทธ สืบเนื่องจากเรื่องราวในอัครคัมภีร์สูตร ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่า มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ “การกำเนิดของรัฐ” อยู่ เพราะคำว่า “รัฐ” หมายถึง “กลุ่มคนหรือชุมชนซึ่งอาศัยอยู่รวมกันอย่างเป็นระเบียบในดินแดนหรืออาณาเขตแน่นอน มีรัฐบาลและอำนาจอธิปไตยของตนเอง สามารถบริหารกิจการทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอกรัฐโดยอิสระ พ้นจากการควบคุมของรัฐภายนอก “รัฐศาสตร์เชิงพุทธ” คืองานค้นคว้าศึกษาพระไตรปิฎกซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการไขความลับแห่งมนุษยชาติอันเป็นวิชาจักรวาล และเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาจากพระไตรปิฎก (พระภาวนาวิริยคุณ, 2563)

พระพุทธศาสนาในมุมมองจากนักวิชาการภายนอกที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ช่วยให้เห็นภาพรวมในการใช้พระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อมุ่งผลปฏิรูปมนุษยชาติ สังคม เศรษฐกิจการเมืองและการสร้างสังคมใหม่ในอุดมคติที่มนุษย์ต่างมุ่งไฝ่ฝันกันมานานแล้วการตั้งเป้าหมายของรัฐศาสตร์หรือการเมืองการปกครองในพระพุทธศาสนา อยู่ที่ว่าสร้างสภาพเอื้อให้มนุษย์ในสังคมประพฤติปฏิบัติตน เพื่อบรรลุเป้าหมายของชีวิตทั้ง 3 ระดับได้ คือทั้งเป้าหมายในชาตินี้ ชาติหน้า และในชาติสุดท้าย คือบรรลุมรรคผลนิพพาน

หลักธรรมาธิปไตยหรือการยึดธรรมเป็นใหญ่ เป็นหัวใจสำคัญของหลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก ธรรมาธิปไตยนั้นไม่ถือว่าเป็น “ระบอบการปกครอง” ระบอบหนึ่ง เหมือนอย่างระบอบประชาธิปไตย หรือ ระบอบคอมมิวนิสต์ แต่ทุกระบอบการปกครองที่มีอยู่ สามารถนำธรรมาธิปไตยไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งนั้น โดยยกเอา “หลักธรรม” เป็นเกณฑ์ในการตัดสินสูงสุดคล้ายกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ การตัดสินใจใด ๆ หรือการกระทำใด ๆ ก็ตามจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญอันใด การตัดสินใจนั้น ๆ หรือการกระทำนั้น ๆ ก็ต้องไม่ขัดต่อ “หลักธรรม” ฉะนั้น

การจะให้ศีลธรรมคงอยู่ได้อย่างมั่นคง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนา “เศรษฐกิจ” ควบคู่ไปด้วย เพราะหากเศรษฐกิจไม่ดีประชาชนจะอดอยากยากจน ความยากจนจะกดดันให้คนทำอกุศลกรรมด้วยการลักขโมยเพื่อยังชีพ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ศีลธรรมจึงตั้งอยู่ไม่ได้การปกครองประเทศจึงต้องพัฒนาศีลธรรมและเศรษฐกิจควบคู่กันไป จะขาดตัวใดตัวหนึ่งไม่ได้เศรษฐกิจเป็นเสมือนราก ใบ เปลือกและกระพี้ที่คอยหล่อหุ้มและดูดซับอาหาร

มาหล่อเลี้ยงแก่นคือศีลธรรมให้เจริญเติบโต เศรษฐกิจที่ดีจะเป็นฐานให้คนประพาศศีลธรรมได้สะดวก ส่วนศีลธรรมจะควบคุมและกำจัดการเลวของมนุษย์ให้เบาบางลงและหมดไปในที่สุดก็ตาม การศึกษารัฐศาสตร์เชิงพุทธจึงมุ่งเป้าหมายสำคัญเพื่อช่วยเติมเต็ม ช่วยสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีศีลธรรม คุณธรรม ที่เจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับความเจริญทางศีลธรรม ซึ่งคือความยากแต่จะได้ความแตกต่างที่ดีโดดเด่นกว่าประเทศต่าง ๆ ในโลก จะสามารถประเมินการเมืองการปกครองในปัจจุบันได้ และจะช่วยให้อาณัติที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงและพัฒนาการบริหารความขัดแย้งในสังคม เพื่อสร้างความสมานฉันท์ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และยังผลให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ให้เป็นไปตามแผน นโยบาย ยุทธศาสตร์ของรัฐที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ทุกประการ

แนวคิดเกี่ยวกับรัฐศาสตร์เชิงพุทธ

1. กำเนิดรัฐ และรัฐศาสตร์

ในอรรถกถาสูตรในพระไตรปิฎก ที่มกนิคาย ปาฎิกวรรค ได้ชี้ให้เห็นว่า “รัฐ” นั้น เกิดขึ้นจากวิวัฒนาการทางสังคม และความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ นำไปสู่การก่อรูปของสัญญาประชาคม อันเป็นรากฐานของการจัดระเบียบสังคมและการปกครอง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ที่.ปา. 11/111-140/83-102)

ในยุคแรกเริ่มของกัปป์ มนุษย์ที่จุติจากอภิสราพรหมลงมาสู่โลกนั้น มีลักษณะที่บริสุทธิ์และดำรงชีวิตอย่างสงบสุขยังมี วัตรปฏิบัติในตนเอง ปราศจากเพศสภาพ และพึงพาอาหารที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอย่างอุดมสมบูรณ์ เช่น จัวนดิน กระบิดิน และเครือดิน สภาพสังคมในขณะนั้นเป็นไปอย่างเรียบง่าย ทุกคนรู้ว่สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร ปราศจากการทำอกุศลกรรมใด ๆ จึงไม่จำเป็นต้องมีการวางกฎระเบียบหรือข้อบังคับทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของบุคคล อาหารในยุคนั้นเป็นของส่วนรวมและมีอยู่เหลือเฟือ ทุกคนทำมาหากินร่วมกันอย่างมีความสุข ต่อมาเกิดความโลภและการละเมิดกรรมสิทธิ์ เมื่อข้าวสาละไม่ไ้งออกขึ้นเองอย่างสมบูรณ์เหมือนเดิม และมีการสะสมส่วนตัว มนุษย์บางพวกก็เริ่มมีพฤติกรรมสงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ที่.ปา. 11/127/93-94) ซึ่งสะท้อนถึงการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคลที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ เมื่อมีการละเมิดสิทธิเกิดขึ้น ก็ตามมาด้วยการตักเตือน การตำหนิ และการลงโทษด้วยวิธีการต่าง ๆ ตั้งแต่การประหารด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ไปจนถึงท่อนไม้ ซึ่งเป็นรูปแบบเบื้องต้นของความรุนแรงและการถือท่อนไม้ ที่กลายเป็นสัญลักษณ์ของการใช้กำลัง สถานการณ์เหล่านี้ทำให้การถือเอาสิ่งของที่ไม่ใช่ของตนเอง การตีเถียน การกล่าวเท็จ และการถือท่อนไม้ กลายเป็นเรื่องที่ปรากฏขึ้นทั่วไปในสังคม ก่อให้เกิดความไม่สงบสุขและวุ่นวายอย่างแสนสาหัส ภาวะที่ปราศจากการควบคุมและไร้ระเบียบนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้มนุษย์แสวงหาทางออกเพื่อธำรงไว้ซึ่งความสงบสุขและความเป็นปกติสุขของหมู่คณะ

เมื่อความวุ่นวายจากบาปธรรมเหล่านี้ ทวีความรุนแรงจนกระทบต่อความเป็นอยู่ของส่วนรวม พวกชนชั้นผู้นำทางความคิดในยุคนั้น ได้ตระหนักถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการสร้างระบบและกลไกเพื่อแก้ไขปัญหา จึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันและเกิดแนวคิดสำคัญขึ้นมา มีการปรับทุกข์ร่วมกัน และเห็นพ้องต้องกันว่าบาปธรรม เหล่านี้ได้เกิดขึ้นแล้วในสังคม จึงจำเป็นต้องมีผู้เข้ามาทำหน้าที่บริหารจัดการปัญหา มีแนวคิดที่เกิดขึ้นคือการสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ตีเถียนผู้ที่ควรตีเถียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ นี่คือการยินยอมพร้อมใจของสมาชิกในสังคมที่จะมอบอำนาจบางส่วนของตนให้แก่บุคคลหนึ่ง เพื่อให้ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยและความยุติธรรม มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เพื่อเป็นการตอบแทนและรองรับการดำรงชีพของผู้ที่มารับภาระหน้าที่อันหนักนี้ สังคมจึงตกลงที่จะแบ่งส่วนข้าวสาละให้แก่ผู้นั้น การกระทำนี้สะท้อนสัญญาประชาคม คือ การที่ปัจเจกชนสละสิทธิและผลประโยชน์บางส่วนของตน เพื่อแลกกับการได้รับความคุ้มครองและความเป็นระเบียบจากอำนาจส่วนกลาง การคัดเลือกผู้ปกครองในยุค

แรกนี้ อิงตามคุณสมบัติที่น่าเชื่อถือและมีบารมี คือ สัตว์ที่สวยงามกว่า นาดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคน(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ที.ป.า. 11/130/96) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในยุคแรกเริ่มคุณลักษณะของผู้นำที่สังคมต้องการคือความสามารถในการสร้างความน่าเชื่อถือและความยำเกรง เพื่อให้การบังคับใช้กฎระเบียบเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้ที่ได้รับการสมมติจากมหาชนและเข้ามาทำหน้าที่ปกครอง ได้รับการเรียกขานด้วยนามต่าง ๆ ซึ่งล้วนสะท้อนถึงที่มาบทบาท และหลักการพื้นฐานของการปกครอง อันเป็นรากฐานของสถาบัน "รัฐ" และ "รัฐศาสตร์" ในเวลาต่อมา ตามลำดับดังนี้

1) มหาชนสมมติ คำเรียกนี้เกิดขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ซึ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อำนาจของผู้ปกครองมีที่มาจากมหาชน นี่คือการยอมรับอำนาจอธิปไตยของปวงชน และการที่อำนาจการปกครองได้มาด้วยความยินยอมของผู้อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ต่อมาเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตย

2) กษัตริย์ ชื่อนี้เกิดขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย “กษัตริย์” จึงหมายถึงผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการบริหารจัดการและปกครองอาณาเขตหรือดินแดนที่กำหนดไว้ เป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อยและป้องกันภัยต่าง ๆ ภายในขอบเขตนั้น ๆ

3) ราชา คำนี้เกิดขึ้นเป็นอันดับที่สาม เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้านำยังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม คำว่า “ราชา” จึงมิได้หมายถึงเพียงผู้มีอำนาจ หากแต่เป็นผู้ปกครองที่ต้องใช้ธรรม เป็นหลักในการบริหาร เพื่อนำมาซึ่งความสุขและความผาสุกของประชาชน นี่คืออุดมคติของธรรมาธิปไตย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองในพระพุทธศาสนา ที่เน้นย้ำว่าอำนาจต้องใช้ไปเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมและอยู่บนพื้นฐานของความชอบธรรม

สรุปได้ว่า กำเนิดรัฐและรัฐศาสตร์ เป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์และสังคม ที่มนุษย์ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความอลหม่านจากพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัว รัฐเกิดขึ้นจากความจำเป็นในการจัดระเบียบสังคม มีรากฐานจากสัญญาประชาคม และขับเคลื่อนด้วยหลักการที่สำคัญคือการใช้อำนาจเพื่อสร้างความสุขและความเป็นธรรมให้แก่ปวงชน ด้วยเหตุนี้ อัครคัมภีร์พุทธจึงเป็นพระสูตรที่ให้มุมมองอันล้ำค่าต่อการศึกษารัฐศาสตร์ การปกครอง และปรัชญาสังคม โดยยืนยันว่าคุณค่าและความชอบธรรมของรัฐไม่ได้อยู่ที่ที่มาอันศักดิ์สิทธิ์ หากแต่อยู่ที่การทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนโดยธรรม

2. เป้าหมายการเมืองการปกครอง

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เป้าหมายเบื้องต้นของการเมืองการปกครอง ในยุคแรกเริ่มนั้น มุ่งเน้นที่การรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยธรรมเป็นสำคัญ บทบาทหลักของผู้ปกครองที่มาจากการสมมติของมหาชน คือการ ตักเตือน ติเตียน และลงโทษ บุคคลผู้ประพฤติดุกศลกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุให้คนในสังคมได้รับความเดือดร้อน เพื่อให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก นี่คือเป้าประสงค์หลักของรัฐในยุคแรกเริ่มที่เน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าจากความเสื่อมทางจริยธรรมของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในแต่ละยุคสมัย พระองค์ได้ทรงตรัสสอนถึงเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ไว้ 3 ระดับ ซึ่งครอบคลุมมิติแห่งการดำรงชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต ได้แก่

1) เป้าหมายระดับต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือ การสร้างตัวสร้างฐานะให้มั่นคงในปัจจุบันชาตินี้ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมและสัมมาอาชีวะ

2) เป้าหมายระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ) คือ การสั่งสมบุญกุศลเพื่อประโยชน์สุขในภพชาติหน้า อันนำไปสู่การอุบัติในสุคติภูมิ

3) เป้าหมายระดับสูงสุด (ปรมาตถะ) คือ การสร้างบารมีอย่างยิ่งยวดเพื่อละกิเลสทั้งปวง และบรรลุถึงอมตธรรมอันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ คือพระนิพพาน (สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2540))

เมื่อพิจารณาจากเป้าหมายชีวิตมนุษย์ทั้ง 3 ระดับนี้ เป้าหมายของการเมืองการปกครองในทางพระพุทธศาสนาจึงขยายวงกว้างออกไป โดยมีได้จำกัดอยู่เพียงการรักษาความสงบเรียบร้อยเบื้องต้นเท่านั้น แต่ยิ่งรวมถึง การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์ในสังคมสามารถประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ระดับนี้ได้อย่างสะดวกง่ายดาย (พระมหาสมคิด ชยาภิรโต, 2558) ซึ่งครอบคลุมประเด็นสำคัญดังนี้ ขั้นแรกต้องสร้างความสงบเรียบร้อยขึ้นในสังคมก่อน ด้วยการควบคุมคนพาล มิให้ก่อความเดือดร้อน และส่งเสริมอภิบาลบุคคลผู้ประพฤติดี ให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปลอดภัยและเป็นสุข จากนั้น รัฐบาลหรือผู้ปกครองจึงมีหน้าที่สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่จำเป็น ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เพื่อสนับสนุนให้พลเมืองสามารถดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายชีวิตทั้งสามระดับได้อย่างเต็มศักยภาพ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจที่ดี เอื้อต่อเป้าหมายระดับต้น การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาและคุณธรรม เอื้อต่อเป้าหมายระดับกลาง หรือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมขั้นสูง เอื้อต่อเป้าหมายระดับสูงสุด

3. ธรรมาธิปไตย: หลักพุทธธรรมที่เป็นหัวใจสำหรับการปกครอง

กระบวนการการปกครองวิธีพุทธคือการใช้ธรรมาธิปไตยมาบูรณาการ ซึ่งธรรมาธิปไตยนั้น หมายถึง หลักการปกครองโดยธรรม ซึ่งเน้นให้ความเป็นธรรม ความถูกต้อง และความดีเป็นหลักในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครองในรูปแบบเฉพาะ เช่น อัตตาธิปไตย หรือ โลกาธิปไตย แต่เน้นให้ธรรมะเป็นใหญ่และเป็นรากฐานในการใช้อำนาจทางการเมืองและการปกครอง เพื่อสร้างความสุข ความสงบสุข และความเจริญรุ่งเรืองในสังคม ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา (พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, 2559) ประกอบด้วยหลักธรรมเหล่านี้ คือ

1) หลักทศพิธราชธรรม คือ คุณธรรมของผู้ปกครอง 1. ทาน คือ การให้ 2. ศีล คือ การสำรวมกายให้สุจริต 3. บริจาค คือ การเสียสละ 4. อาชวะ คือ ความเที่ยงตรง 5. มัทวะ คือ ความอ่อนโยน 6. ตปะ คือ การทำหน้าที่โดยครบถ้วน ไม่บกพร่อง 7. อโภธะ คือ การไม่โกรธ 8. อวิหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ หรือสัตว์ 9. ขันติ คือ ความอดทน เช่น อดทนต่อความยากลำบากทั้งปวงในการปฏิบัติหน้าที่ 10. อวิโรธนะ คือ การคิดและทำการทั้งปวงโดยปราศจากการนึกถึงตัว (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, พุ.ชา. 28/411/244)

2) หลักจักรวรรดิวัตร คือ ข้อปฏิบัติของจักรวรรดิ 1. ควรอนุเคราะห์คนในราชสำนักและคนภายนอก ราชสำนักให้มีความสุข ไม่ปล่อยปละละเลย 2. ควรผูกมิตรไมตรีกับประเทศอื่น 3. ควรอนุเคราะห์พระราชาวงค์ 4. ควรเกื้อกูลพราหมณ์ คฤหัสถ์ และคหบดีชน 5. ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบท 6. ควรอุปการะสมณพราหมณ์ผู้มีศีล 7. ควรรักษาฝูงเนื้อ นก และสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์ 8. ควรห้ามฝูงชนทั้งหลายมิให้ประพฤติผิดธรรม และชักนำตัวอย่างให้อยู่ในกุศลจิต 9. ควรเลี้ยงดูคนจน เพื่อมิให้ประกอบการทุจริต เป็นภัยต่อสังคม 10. ควรเข้าใกล้สมณะพราหมณ์ เพื่อศึกษาเรื่องบุญ บาป กุศล และอกุศลให้แจ้ง 11. ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปในที่ ๆ พระมหากษัตริย์ไม่ควรเสด็จ 12. ควรดับความโลภ มิให้ปรารถนาลาภที่พระมหากษัตริย์มิควรได้ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ที่.ปา. 11/35/65)

3) หลักราชสังคหวัตถุ คือ หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง 1. สัสสมะระ คือ ความสามารถในการนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหารให้อุดมสมบูรณ์ 2. ปุริสมะธัง คือ ความสามารถในการบำรุงและส่งเสริมคนดีมีความสามารถในราชการ 3. สัมมาปาสะ คือ ส่งเสริมอาชีพสุจริตแก่ประชาชน 4. วาจาเปยยะ คือ ความรู้จักพูดจาปราศรัยให้ไพเราะ มีเหตุและเป็นประโยชน์ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ส.ส. 15/351/110;)

4) หลักกุศลกรรมบถ 10 คือ ทางแห่งกรรมดี ประกอบด้วย 1. เว้นจากการฆ่าสัตว์ 2. เว้นจากการลักทรัพย์ 3. เว้นจากการประพฤติดินในกาม 4. เว้นจากการพูดเท็จ 5. เว้นจากการพูดส่อเสียด 6. เว้นจากการพูด

คำหยาบ 7. เว้นจากการพูดเพื่อเจ้า 8. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น 9. มีจิตไม่พยาบาท 10. มีสัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นชอบ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ที.ปา. 11/360/284; 471/337)

5) หลักอภิธานิยธรรม 7 คือ ธรรมแห่งความเจริญ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ประกอบด้วย 1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม 3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ 4. เคารพผู้อาวุโส 5. คุ่มครองสตร 6. เคารพปฐนียสถานและปฐนียวัตถุ 7. จัดให้มีการความอารักขา คุ่มครอง และป้องกันอย่างชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, ที.ม. 10/70/90)

6) หลักพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย 1. เมตตา 2. กรุณา 3. มุทิตา 4. อุเบกขา (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, อง.ปญจก. 22/192/252)

หลักธรรมตามที่ยกมา ล้วนเป็นเสมือนเสาหลักของธรรมาธิปไตย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองรัฐตามแนวคิดพุทธธรรม หรือรัฐศาสตร์เชิงพุทธ หลักเหล่านี้เชื่อมโยงกับการกำเนิดรัฐในอัครัญญสูตร โดยเป็นกรอบให้ผู้ปกครองมีคุณธรรมและปฏิบัติหน้าที่เพื่อแก้ไขปัญหาความวุ่นวายในสังคม หัวใจคือการสร้างความสงบเรียบร้อย เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตและพัฒนาตนเองได้ตามเป้าหมายสูงสุด 3 ระดับ ดังนั้นธรรมาธิปไตยจึงเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งในการนำพารัฐ และสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองที่ยั่งยืน และความสงบสุขที่แท้จริง การประยุกต์ใช้หลักธรรมเหล่านี้ จึงเป็นกุญแจสู่การปกครองที่มีประสิทธิภาพ และเป็นธรรมในทุกยุคสมัย สอดรับกับแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านได้ให้ความหมายการเมืองคือธรรม ในความหมายที่ 1 คือ หน้าที่และการทำหน้าที่ต้องสอดคล้องถูกต้องตามธรรม ในความหมายที่ 2 คือ กฎของธรรมชาติ เมื่อปฏิบัติหน้าที่จะได้ผลตามความหมายของธรรม ในความหมายที่ 3 คือ ผลจากการปฏิบัติหน้าที่ ผู้ปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวละครในความหมายที่ 1 สิ่งที่เราเรียกว่า การเมืองนั้นเกี่ยวพันกันอยู่กับธรรมอย่างแยกกันไม่ได้ การเมืองที่ถูกต้องคือธรรมะนั้นเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2531) อธิบายว่า ธรรมะคือหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติเพื่อสันติภาพของโลก ส่วนการเมืองคือการกระทำเพื่อให้เกิดสันติภาพของโลก ท่านอธิบายว่า ศีลธรรมก็คือธรรมซึ่งทำให้เกิดปกติ ถ้าศีลธรรมอยู่ในฐานะที่เป็นเหตุ ก็ต้องเรียกว่าสิ่งที่ทำให้เกิดความปกติ ถ้าศีลธรรมอยู่ในฐานะเป็นผล ก็หมายความว่าภาวะแห่งความปกติที่เราได้รับ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมสืบเนื่องมาจากการแยกธรรมหรือศีลธรรมออกจากเรื่องต่าง ๆ คนที่ไม่รู้จักศีลธรรมก็ไม่ค่อยคิดที่จะใช้ศีลธรรมในรูปแบบของการปกครอง การทหาร เศรษฐกิจ การเมือง ในระบบศีลธรรมสากลก็ไม่มองเช่นนี้ คือมองตามหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งอาศัยความจริงของธรรมชาติ ท่านสรุปว่า การแก้ปัญหาระบบการปกครอง เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมนั้นต้องแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ต้นเหตุของปัญหาคือการขาดศีลธรรม ขาดธรรมะ ขาดหลักการทางศาสนา ขาดภาวะที่เป็นปกติมันเอง

แนวทางการประยุกต์ใช้รัฐศาสตร์เชิงพุทธเพื่อพัฒนาสังคมไทย

ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันที่เผชิญกับความซับซ้อนทางการเมืองและการปกครอง แนวทางรัฐศาสตร์เชิงพุทธได้สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นฐานในการบริหารจัดการ โดยผสมผสานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับยุทธศาสตร์ชาติอย่างกลมกลืน เพื่อเสริมสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม ส่งเสริมคุณธรรมในสังคม ยกย่องกระบวนกรปกครองให้มีธรรมาภิบาล ความเสมอภาค และสร้างการพัฒนาสังคมอย่างสมดุลและยั่งยืนตามแนวทางแห่งรัฐศาสตร์เชิงพุทธ ดังนี้

1. การพัฒนาผู้นำและการปกครองด้วยหลักพุทธธรรม

การส่งเสริมผู้นำให้มีภาวะผู้นำที่ดี มีการบูรณาการหลักทศพิธราชธรรมมาบริหาร เช่น ความซื่อสัตย์ ความอดทน และความไม่ลำเอียง เพื่อสร้างความยุติธรรมและความไว้วางใจในสังคม สอดคล้องกับแผนแม่บท

ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติที่เน้นการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรมและธรรมาภิบาล เพื่อการบริหารที่โปร่งใสและยั่งยืน การนำหลักจักรวรรดิวัตรและราชสังคหัตถุมานำใช้ในการบริหารรัฐมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง โดยเฉพาะประเด็นการรักษาความสงบภายในประเทศ และการพัฒนาและเสริมสร้างกลไกที่สามารถป้องกันและขจัดสาเหตุของประเด็นปัญหาความมั่นคงที่สำคัญ เช่น การรักษาความสงบเรียบร้อยและการบริหารจัดการความมั่นคงอย่างมีประสิทธิภาพ (พระราชกิจจานุเบกษา, 2566, ประเด็นที่ 21-9 และ ประเด็นที่ 21-2)

2. การส่งเสริมคุณธรรมในประชาชนและสังคม

การปลูกฝังหลักคุณธรรมจริยธรรมในระบบการศึกษาและชุมชน เพื่อสร้างพลเมืองที่มีความดี มีศีลธรรม มีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบ รวมทั้งร่วมกันสร้างสังคมน่าอยู่และเกิดสันติสุข เป็นส่วนหนึ่งของ แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักยภาพทุนมนุษย์ตามยุทธศาสตร์ชาติ โดยเน้นการพัฒนาคณะบุคคลทุกกลุ่มในสังคม ผ่านการปลูกฝังจิตสำนึกและพฤติกรรมยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษาและกลุ่มประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างวัฒนธรรมและพฤติกรรมสุจริตและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองที่ดีอย่างครบถ้วน และมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังรวมถึงการพัฒนาระดับคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารและนักการเมือง เพื่อเป็นต้นแบบแก่ประชาชนและสังคมโดยรวม การส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันตามหลัก อปรีหานิยธรรม 7 เป็นการสร้างจิตสำนึกและค่านิยมให้ทุกภาคส่วนตื่นตัวละอายต่อการทุจริตและประพฤติมิชอบ ส่งเสริมให้ภาคีองค์กรภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ชุมชน ประชาชน และเครือข่ายต่าง ๆ ร่วมกันสอดส่องเฝ้าระวังและตรวจสอบการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐอย่างโปร่งใส ซึ่งช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันต่อปัญหาการทุจริตและสร้างพลังร่วมในการแก้ไขปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบ พร้อมทั้งสร้างวัฒนธรรมต่อต้านการทุจริตในบุคลากรภาครัฐและทุกภาคส่วน ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและความเข้มแข็งของสังคมตามเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ชาติ (พระราชกิจจานุเบกษา, 2566, ประเด็นที่ 21-8, ประเด็นที่ 20-15 และประเด็นที่ 21-7)

3. การปกครองโดยกฎหมายและความเสมอภาค

การนำหลักการ Rule of Law มาใช้ควบคู่กับหลักธรรม เพื่อให้การใช้อำนาจรัฐชอบธรรมและโปร่งใส นั้น สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติที่เน้นการสร้างสังคมประชาธิปไตย เสรีภาพ และความเสมอภาค โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี ตามแนวทางที่กล่าวถึงในยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการปรับสมดุลและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการภาครัฐ ที่มุ่งเน้นให้ภาครัฐมีวัฒนธรรมการทำงานที่มุ่ง ผลสัมฤทธิ์และผลประโยชน์ส่วนรวม โปร่งใส และตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างรวดเร็วรวมถึงการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการตรวจสอบ เฝ้าระวัง และต่อต้านการทุจริตประพฤติมิชอบ (พระราชกิจจานุเบกษา, 2566, ประเด็นที่ 20-2)

4. การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนและสมดุล

การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนและสมดุล โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการแก้ไขปัญหาสังคม เช่น ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ รวมทั้งการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองในชุมชน นั้นสอดคล้องกับปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางพัฒนาที่ยั่งยืนของยุทธศาสตร์ชาติ ซึ่งเน้นการพัฒนาคนที่มีคุณธรรม จริยธรรม และความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน โดยยุทธศาสตร์ชาติได้เน้นการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการพึ่งตนเองและการจัดการตนเอง เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและสร้างการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อสร้างประชาธิปไตยชุมชน รวมถึงการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคม เศรษฐกิจสีเขียวและการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพชอบ (พระราชกิจจานุเบกษา, 2566, ประเด็นที่ 18-4)

โดยสรุป จากแนวคิดรัฐศาสตร์เชิงพุทธดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมสำคัญ ผสมผสานร่วมกับหลักรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถส่งเสริมให้เกิดธรรมาภิบาล

ในการบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรม เสริมสร้างสังคมที่มีความยุติธรรม โปร่งใส และยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของรัฐศาสตร์เชิงพุทธในการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่การเติบโตอย่าง สมดุล มั่นคง และมั่นคง ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติได้

บทสรุป

รัฐศาสตร์เชิงพุทธเป็นแนวทางที่เน้นการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับ กระบวนการทางการเมืองการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินในประเทศไทย หลักธรรมาธิปไตยเป็นหัวใจ สำคัญที่ทำให้การปกครองมีความถูกต้องและมีประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองเป้าหมายชีวิตของประชาชนใน สามารถระดับคือ ระดับต้น กลาง และสูงสุดได้อย่างสมดุลและครบถ้วน การประยุกต์ใช้หลักรัฐศาสตร์เชิงพุทธร่วมกับ ยุทธศาสตร์ชาติ นอกจากจะช่วยสร้างผู้นำที่มีคุณธรรมและส่งเสริมความโปร่งใสในการบริหารงาน ยังส่งเสริมให้ ประชาชนมีจิตสำนึกในการดำรงชีวิตอย่างมีศีลธรรม คุณธรรม และธรรมาภิบาล นำไปสู่การพัฒนาสังคมที่มั่นคง ยั่งยืน และมีความสงบสุขได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ หลักธรรมเช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และพรหมวิหารธรรม เป็นกรอบสำคัญที่ช่วยให้ผู้นำสามารถบริหารงานได้อย่างเป็นธรรมและยึดหลักคุณธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ ส่งผล ให้เกิดความไว้วางใจและความร่วมมือจากประชาชนในการสร้างสังคมที่ยั่งยืนและมีความเป็นปึกแผ่น แนวทาง ดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างของการบูรณาการระหว่างหลักการทางจิตวิญญาณกับศาสตร์ทางการเมืองและการบริหาร เพื่อขับเคลื่อนสังคมไทยให้ก้าวหน้าอย่างยั่งยืนและมีความสงบสุขในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2527). “เอกลักษณ์ของชาติ” ในพระพุทธศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2534). มหาวิทยาลัยกัมภังการวิจัยทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระภาวนาวิริยคุณ. (2536). รัฐศาสตร์เชิงพุทธและบทวิเคราะห์ทักษิณมิกส์. ปทุมธานี: มูลนิธิธรรมกาย.
- พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ. (2559). พุทธรัฐศาสตร์ : การบูรณาการเพื่อการบรรลุความสมบูรณ์แห่งรัฐ (รายงาน การวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมคิด ชยาภิรโต. (2558). สรรพศาสตร์ในพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: บริษัท โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์ จำกัด.
- พระราชกิจจานุเบกษา. (2566). ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2566-2580) (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม) เล่ม 140 ตอนพิเศษ, 7 มีนาคม 2566.
- พุทธทาสภิกขุ. (2531). การเมืองกับธรรมะ. กรุงเทพฯ: อรุณวิทยา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- สมบุญ สุธาสราญ. (2527). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สิทธิพันธ์ พุทธนุ. (2554). ทฤษฎีพัฒนาการเมือง. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง.

